

ПОЛІСНІ МОНЕТИ ОЛЬВІЇ З НАПИСОМ ЕМІНАКО: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Статтю присвячено дискусійним питанням інтерпретації різними дослідниками перших карбованих срібних монет Ольвії.

В історії взаємин Ольвійського поліса і Скіфії V ст. до н. е. досі залишається чимало не вирішених питань, незважаючи на порівняно значну кількість праць, в яких із різних методологічних позицій з'ясовувались окремі елементи державного устрою і діяльності провідних політичних лідерів. У багатьох випадках через відсутність відповідних літературних та епіграфічних джерел для розв'язання дискусійних питань залучалися монети, хронологічні межі обігу яких визначалися неоднаково, що й зумовлювало різні підходи до вивчення конкретних історичних подій і контактів зі скіфськими номадами. Це повною мірою стосується й порівняно короткого часу, коли в грошовому обігу Ольвійського поліса вперше з'явилися карбовані срібні монети з написом ЕМІНАКО (далі — монети Емінака)¹. Як було достовірно встановлено, до того часу в Ольвії, на відміну від інших античних держав Причорномор'я, випускалися лише литі бронзові монети оригінальних типів, повних аналогій яким у жодній із держав античного світу немає (Зограф 1955, с. 149—150; Карышковский 1988, с. 27—49; Анохин 1989, с. 5—15).

Для того, щоб розібратися у цій ситуації, слід хоча б стисло проаналізувати в хронологічній послідовності ключові погляди різних учених, насамперед щодо питань хронології монет Емінака, етнічного з'ясування цього імені, символіки основного зображення, що стали основою джерельної бази для вирішення не зафіксованих в античній літературній традиції і епіграфічних пам'ятках історичних відомостей про безпосереднє підпорядкування Ольвійського поліса скіфським царям. Тим паче, що в останній статті, присвяченій Емінаку як одному з володарів Скіфії та Ольвії (Кулланда, Раевский 2004, с. 79—90), її автори зупинилися лише на порівняно давніх працях деяких учених, не лише не зазначивши, як із часом змінювалися їхні погляди внаслідок появи нових джерел та ідей, але навіть не згадавши праць, у яких чимало інших дослідників так чи інакше тор-

калися питань, пов'язаних із цією дискусійною тематикою, вивчення якої і сьогодні не можна вважати повністю завершеним².

Загальні дані. Найбільше уваги всебічному вивченню монет Емінака приділяв лише П.О. Карышковський, завдяки праці якого згодом з'явилися нові ідеї щодо політичного устрою Ольвії та її залежності від скіфських кочовиків. Саме йому належать і перші спеціальні дослідження цих монет, які він детально вивчав і до розгляду яких неодноразово звертався (Карышковский 1959, с. 221, 223, 233; 1960, с. 179—195; 1984, с. 78—89; 1986, с. 103; 1988, с. 49—52). Монети Емінака дійсно вирізняються на тлі численних емісій ольвійських монет, насамперед першим введенням карбування срібних статерів, на відміну від лиття великої кількості бронзових грошових знаків у вигляді фігурки дельфіна та значних за розміром оболів («ассів»), появою оригінальних символів та іменем, тлумачення яких все ще залишається неоднозначним. Хоча нумізмати і відзначають різні штемпелі їх карбування, вони переважно однотипні за семантикою і написом (Карышковский 1960, с. 181).

¹ У статті не розглянуто питання, що стосуються суто нумізматичних характеристик монет.

² На превеликий жаль, визначний дослідник скіфської культури Д.С. Раевський передчасно пішов із життя, що унеможливило повноцінну дискусію з ним як головним автором останньої статті про Емінака. У ній дослідник запізно відповів критикою на наші критичні зауваження щодо давно опублікованих поглядів на статус Емінака й отождолення фігури грецького Геракла з Гераклом-Таргітаєм (пор.: Карышковский 1960, с. 190—195; Раевский 1977, с. 168—171; Русяєва 1979, с. 141, 156; Карышковский 1984, с. 83; Кулланда, Раевский 2004, с. 86—89). Проте, можливо, автор не був обізнаний з іншими нашими працями не лише про культ Геракла в Ольвійському полісі, починаючи з архаїчного часу, але й про детальний аналіз другої версії етнологічної легенди, яку, за твердженням Геродота (IV, 8—10), оповідали понтійські елліни, найімовірніше, ольвіо-політи (Русяєва 1990, с. 40—61; Русяєва 1991, с. 96—116; Русяєва 1992, с. 8—14, 123—127), так само, як і з працями останнього часу багатьох дослідників про Геракла (напр.: Кошеленко 1999, с. 147—160, з літ.) та скіфський протекторат (напр.: Марченко 1993, с. 43—47; Крыжицкий 2002, с. 208—221, з літ.), що дає право не повертатися до розгляду цих питань.

На лицьовому боці монет Емінака зображено на повен зріст у складному ракурсі уклинну постать майже оголеного Геракла: лише задня частина його голови, плечі та спина прикриті лев'ячою шкірою. Герой присів на праве коліно, ліве висунув уперед; правою рукою він згинає лук, а лівою тримає вільний кінець тятиви для закріплення її на його верхній частині. На правому боці монети перед фігурою Геракла, від його схиленої голови до стопи розміщено напис — EMINAKO. На зворотному боці монети у неглибокому вдавленому квадраті викарбовано солярне колесо з чотирма шпичками, прикріпленими до центрального випуклого кільця. У кожному з кутів квадрата представлено чіткі фігурки дельфінів, які ніби плывуть один за одним в одному напрямку — зліва направо. Зображення і напис на аверсі, а також колесо на реверсі оточені мініатюрними випуклими круглими перлинками або цятками.

На більш-менш добре збережених монетах видно, що карбувальник намагався ретельно показати характерні риси Геракла: живіт, м'язисті руки і ноги, підкреслюючи його силу. Однак при цьому порушено пропорційність усієї фігури героя: надмірно велика голова з грубо вирізьбленими носом і ротом; стегно правої ноги нібито подовжує лінію живота, закриваючи гомілку та ступню; широкі кисті рук не гармоніюють з діями героя. Певно, перший ольвійський карбувальник ще не володів належною майстерністю у виготовленні таких невеликих монет із мініатюрним зображенням усієї чоловічої постаті в складному ракурсі (пор.: Карышковский

³ Ця монета, за даними П.Й. Каришковського (Карышковский 1984, с. 79), була в приватній колекції у Дніпропетровську і належала до випадкових знахідок 1968 р. під час осінньої оранки поля за 2—3 км на північ від с. Покровка Очаківського р-ну. Відомо, що «шукачі» і колекціонери часто приховували справжнє місцезнаходження античних монет, тому цілком можливо, що згаданий екземпляр насправді було також знайдено на території Ольвії. Давньо-грецьке поселення другої половини VI — першої чверті V ст. до н. е., яке входило до складу Ольвійського поліса архаїчного періоду, розташоване на південно-західній околиці с. Покровка (Крыжицкий, Буйских, Отрешко 1990, с. 20), однак під час грошового обігу монет Емінака його дальньої хори вже не існувало. Крім того, поблизу цього села не зафіксовано грецьких поселень пізнішого часу. Цікаво, що після поступового відродження сільської округи ольвійські карбовані монети першої половини IV ст. до н. е. знаходили на багатьох поселеннях (Карышковский 1988, с. 55), що не характерно для монет Емінака. Це також може бути одним із непрямих доказів про їх обіг переважно у місті, саме в той період, коли перші поселення майже на півстоліття, починаючи з другої третини V ст. до н. е., припинили своє існування.

1984, с. 79; 1986, с. 103; Русяєва, Русяєва 1997, с. 33—34).

Першу монету цього типу було знайдено в Ольвії у 1869 р. і опубліковано Ф.А. Струве (Struwe 1870, S. 366—368). Протягом понад століття було зібрано 24 монети Емінака (Карышковский 1984, с. 79). За останніми публікаціями відомо про 31 монету Емінака, що зберігаються в різних музеях світу і приватних колекціях (пор.: Карышковский 1984, с. 79, 88—89; Нечитайло 2000, с. 21; Алексеев 2004, с. 75), причому всі вони, за винятком однієї, походять із Ольвії³. Зазначимо, що 16 з них належать невеликому скарбу, знайденому наприкінці XIX ст. у глечичку в могилі на ольвійському некрополі (Штерн 1904, с. 54). На жаль, цей скарб не було описано, і невдовзі монети розійшлися по різних колекціях (Карышковский 1960, с. 180).

З усіх монет лише дві виявлено під час розкопок міста: спочатку Західного теменосу (ділянка АГД) 1971 р. (Русяєва 1979, с. 156; Карышковский 1984, с. 78—89; 1988, с. 50), а згодом — житлового будинку на ділянці НГС 1989 р. (Лейпунська, Назарчук 1993, с. 115—118). Останнім часом до наукового обігу введено ще 6 монет Емінака із приватних колекцій (Нечитайло 2000, с. 21; Алексеев 2004, с. 73—75)⁴.

На сьогодні ольвійське походження монет Емінака не викликає жодних сумнівів⁵, тим паче, що в Ольвії було знайдено уламок мірної ойнохої місцевого виробництва з англіфічним клеймом, виконаним не спеціальним штемпелем, а монетним відбитком із зображенням колеса, оточеним чотирма дельфінами. На думку Ю.Г. Виноградова, яку повністю підтримав П.Й. Каришковський, використання ольвійським агораномом такого клейма є безперечним доказом того, що статери Емінака були полісними монетами (пор.:

⁴ Зважаючи на значне збільшення приватних колекцій нумізматичних матеріалів, зокрема особливий попит на античні монети як у дореволюційну епоху, так і в сучасний період, не можна забувати про наявність вдалих підробок цих оригінальних монет. Зокрема, привертають увагу нещодавно опубліковані три монети, на реверсі яких представлено нову конструкцію колеса, що до цього на жодній із монет Емінака не було зафіксовано (див.: Нечитайло 2000, с. 21; Алексеев 2004, с. 74—75), однак відома в близькому варіанті на монеті з Ніконія, рис. 95). Через значне територіальне розпорощення монет Емінака (Київ, Одеса, Москва, Санкт-Петербург, Париж, Лондон, Нью-Йорк, Бостон та ін.) жодному з відомих нумізматів не вдалося їх загалом зібрати, порівняти і зробити відповідні аналізи.

⁵ До речі, в закордонній літературі ще в 20—30-х рр. минулого століття монети Емінака відносили до різних держав, переважно Фракії (див. літ.: Карышковский 1960, с. 179—180).

Виноградов 1981, с. 55; Карышковский 1984, с. 82; 1988, с. 50).

Питання хронології монет. Утім, попри численні спроби дослідників, досі не визначено й одноставно не визнано абсолютної дати карбування монет Емінака та часу їх обігу в Ольвійському полісі. П.Й. Карышковський зазначав, що не лише статус Емінака, але й час позначеної його ім'ям емісії стали предметом гострих дискусій: статери датували початком і кінцем V, початком і серединою IV ст. до н. е. (див. з літ.: Карышковский 1960, с. 182—183; 1984, с. 84—85; 1988, с. 50). Так, наприклад, лише А.Н. Зограф датував їх то 475 р. до н. е., то V ст., а насамкінець — другою половиною цього століття (Зограф 1926, с. 150; 1951, с. 125—126; 1955, с. 150).

Кілька різних дат було запропоновано й П.Й. Карышковським, що є безпосереднім свідченням надзвичайно обмеженої джерельної бази для встановлення дійсної дати першої появи срібних статерів Емінака, так само як і решти монетних емісій в Ольвії. Спочатку дослідник датував їх серединою V ст. до н. е. (Карышковский 1959, с. 221, 223, 237; 1960, с. 183). Згодом на основі їх детального порівняльного аналізу з серіями фіванських статерів 446—426 рр. до н. е., монетами правителя міста Китіона на Кіпрі Баалмелека 479—449 рр. до н. е., на яких було зображено подібні фігури Геракла, а також монетами Мелоса, Калхедона і Месембрії з колесом, обрамленим випуклими цятками або штрихами другої половини V ст. до н. е. та ін., він дійшов, здавалося б, достовірного висновку щодо хронології цих ольвійських монет (Карышковский 1960, с. 183—189): «Серебряные статеры эгинской системы, обращавшиеся в Ольвии в течение продолжительного времени, по своей фактуре, техническим признакам, по характеру и стилю помещенных на них изображений, по содержанию и палеографическим признакам надписи ΕΜΙΝΑΚΟ, в которой следует видеть родительный падеж от личного имени Ἐμίνῆκος, — словом, по всем своим особенностям должны быть отнесены к концу предпоследнего или к началу последнего десятилетия V в. до н. э., т. е. ко времени около 410 г. Таким образом, они следуют за литыми медными монетами с сокращениями личных имен ΠΑΥΣ и ΑΡΙΧ и предшествуют тем литым монетам, на которых выставлено имя города» (Карышковский 1960, с. 189). У методологічному аспекті ця дата видається досконало й логічно визначеною.

Однак після того, як у 1971 р. в одній із ям на ділянці АГД (Західний теменос) було вперше знайдено аналогічну срібну монету в контексті з археологічними матеріалами переважно другої половини VI — третьої чверті V ст. до н. е.,

зокрема уламками іонійської та аттичної кераміки і литими монетами-дельфінами⁶, П.Й. Карышковський значно змінив попереднє датування емісії статерів Емінака, що карбувалися вісьмома штемпелями і на яких простежується певна стилістична еволюція, насамперед на підставі більш критичного ставлення до аналогічних зображень на монетах інших грецьких міст, що можна зрозуміти з його наступних слів: «Последнюю дату (около 410 г. до н. э.) мы пытались обосновать в 1960 г., но трудно признать эту попытку удовлетворительной. Так, колесо на реверсе статеров Эминака вряд ли может быть оторвано от колес на монетах Мелоса или Калхедона, относящихся к третьей четверти V в. до н. э., а фигура Геракла на аверсе этих статеров, безусловно, старше (а не моложе!) фиванских монет с аналогичным сюжетом, которые датируются 446—426 гг. до н. э. Наиболее близкие художественно-стилистические аналогии ольвийскому Гераклу можно отыскать на монетах кипрского города Китион, где Геракл с луком и палицей изображался в годы правления местного династа Баалмелека I (479—449 гг. до н. э.)» (Карышковский 1984, с. 84). Далі автор дійшов остаточного висновку, що емісія Емінака має датуватися приблизно серединою V ст. до н. е. з посиланням на своє перше визначення цієї дати, адже ці статери, безсумнівно, старші за монети Беотії, що достовірно датуються відповідно 460 і 430 рр. до н. е. (Карышковский 1984, с. 85). У наступній за часом статті дослідника статер Емінака було продатовано серединою

⁶ Слід зауважити, що в одній із публікацій помилково зазначено, що на ділянці АГД монету Емінака було знайдено в «золотистому заглибленні» з керамічними матеріалами другої половини VI — першої чверті V, а також IV ст. до н. е. (Лейпунська, Назарчук 1993, с. 117). Насправді в усіх публікаціях йдеться про археологічні матеріали не пізніше половини — третьої чверті V ст. до н. е. (пор.: Русяєва 1979, с. 156; Карышковский 1984, с. 78; 1988, с. 50; Куланда, Раевский 2004, с. 80—81), знайдені у зольному, а не «золотистому» заповненні ями. Як-що на початку розкопок на ділянці АГД ще не було впевненості щодо розташування там Західного теменосу з численними святилищами, то нині в цьому вже немає жодних сумнівів. На основі підсумкового дослідження численних ям різних розмірів встановлено, що яма, у верхній дещо порушеній частині якої було знайдено статер Емінака, належала до культових ботросів, у які скидали різні сакральні речі, що вийшли з ужитку. При цьому слід зауважити, що в ньому було знайдено лише уламки посуду, тривалість використання якого не відома. Цілком можливо, що срібну монету було принесено в дарунок одному з божеств у теменосі, найімовірніше, Аполлону, оскільки на ній зображено його символи і він міфологічно пов'язаний із Гераклом.

зазначеного століття (Карышковский 1986, с. 103, рис. 2, 16). Отже, П.Й. Каришковський вже з інших позицій визнав ту ж дату карбування зазначених статерів близько середини V ст. до н. е., яку він уперше запропонував (Карышковский 1959, с. 221, 233).

Проте в завершальній монографії про монети Ольвії учений навів точніші хронологічні межі — 460—440 рр. до н. е. (Карышковский 1988, с. 50), що лише умовно можна вважати серединою V ст. до н. е. Разом із тим у висновках до своєї монографії про монети Ольвії П.Й. Каришковський чомусь зовсім не згадав про статери Емінака, зазначивши лише, що в історії грошового обігу цього поліса є багато прогалин, чимало ланок якої на етапі дослідження встановлено гіпотетично. Ще більш умовними є абсолютні дати багатьох ольвійських монетних емісій, за винятком монет з іменами та зображеннями римських імператорів, золотих статерів і емісії борисфенів на початку останньої чверті IV ст. до н. е., а також карбування монет Фарзоя за часів Нерона (Карышковский 1988, с. 135—136). Судячи з цього, можна припустити, що монети Емінака П.Й. Каришковський не вважав точно датованими.

Ця думка підтверджується й тим, що тією чи іншою мірою їх хронологія дещо змінювалася. Так, інший відомий дослідник монетної справи Ольвії В.О. Анохін розробив власну хронологічну шкалу, за якою статери Емінака належать приблизно 440—430 рр. до н. е., а для одного з них беззастережно наведено навіть абсолютну дату випуску — 440—438 рр. (Анохин 1989, с. 15, 104), що лише частково виходить за хронологічні межі, запропоновані П.Й. Каришковським. В.О. Анохін також припускав, що ольвійський карбувальник копіював тип реверса статерів Фів, на яких представлено подібну фігуру Геракла, але без лев'ячої шкіри (Анохин 1989, с. 15). Набагато більше аналогій із зображенням цього героя, уклінного воїна з луком, а також солярного колеса наведено П.Й. Каришковським (Карышковский 1960, с. 183—188, рис. 1; 1984, рис. 2). Навряд чи правомірно цей відомий нумізмат не вбачав впливу зображень на електрових статерах міста Кизіка, що мали широкий обіг в античних північнопонтійських державах, лише на підставі відсутності подібного зображення ноги, опертої коліном на землю, представленої на монетах Емінака (Карышковский 1960, с. 186). Адже ольвійські майстри не займалися точним копіюванням зображень з іноземних монет, хоча, звісно, вони могли слугувати для них зразком для створення монет свого поліса.

Нова знахідка монети Емінака в 1989 р. під час розкопок житлового будинку в шарі класичного часу не змогла внести якихось суттєво знач-

них й достовірних даних для передатування (пор.: Лейпунская, Назарчук 1991, с. 54; Лейпунська, Назарчук 1993, с. 115 сл.). Монету було виявлено в одному з вузьких отворів для жердин, де не було інших речей, у долівці приміщення, зруйнованого при будівництві споруди наступного будівельного періоду не пізніше першої чверті IV ст. до н. е. Від ранішого приміщення залишилася лише вибірка у вигляді прямокутного в плані «котловану», де виявлено групу кераміки (уламки амфор і чорнолакового посуду) та фрагментовану протому Кори-Персефони (Лейпунська, Назарчук 1993, с. 116—117). Попередньо автори розкопок датували статер не пізніше 425 р. до н. е., що, на їхню думку, збігалось з останньою датою П.Й. Каришковського і Ю.Г. Виноградова (450—440 рр. до н. е.), хоча дещо розширювало можливі хронологічні межі існування карбування (Лейпунская, Назарчук 1991, с. 54).

Пізніше вищезгаданий археологічний комплекс загалом було датовано кінцем VI — першою половиною V ст. до н. е.⁷ (Лейпунська, Назарчук 1993, с. 116). Безпосередній взаємозв'язок монети з цими археологічними матеріалами, хоча вона й не знаходилася разом з ними, все-таки дав підстави припустити, що її випуск і обіг відбувалися у межах першої половини V ст. до н. е. (Лейпунська, Назарчук 1993, с. 116—117). Згодом дослідники цієї монети зазначили, що поява в Ольвії у середині V ст. до н. е. першої серії срібної карбованої монети, мабуть, мала досить серйозні підстави, а хронологічне визначення статерів Емінака (460—440 рр. до н. е.) підтверджує відсутність зв'язку карбування цих монет з афінським впливом, оскільки їх випускали до появи закону Клеарха на початку 40-х рр. V ст. до н. е., за яким заборонявся випуск місцевих срібних монет у полісах Афінського морського союзу (Лейпунська, Назарчук 1993, с. 118).

Хронологію статерів Емінака вивчали й дослідники історії Ольвійського поліса, адже вона давала змогу конкретніше розглянути окремі аспекти його політичного устрою у взаємодії з кочовими скіфами. Першим порушив це питання Ю.Г. Виноградов. Згідно з його оригінальною ідеєю, Ольвія приблизно в другій-третьій чвертях V ст. до н. е. перебувала під протекторатом скіфських царів, отже, випуск статерів Емінака міг тривати ще 10—15 років і їх можна датувати 450—440 рр. або ж третьою чвертю V ст. до н. е. (пор.: Виноградов 1981, с. 55; 1983, с. 404;

⁷ У жодній публікації автори розкопок не датували культурний шар, де було знайдено монету Емінака, лише серединою V ст. до н. е., як це зазначається у статті С.В. Кулланди та Д.С. Раєвського (Кулланда, Раевский 2004, с. 81).

1989, с. 117, 121; Vinogradov 1997, S. 112). Проте такий термін і початок появи монет, що базувалися на більш-менш достовірній хронології царювання Скїла і його смерті, все ж таки повністю не збігаються з датою П.Й. Каришковського, незважаючи на те, що Ю.Г. Виноградов намагався узгодити з ним це питання⁸.

При цьому слід зауважити, що В.О. Анохін не поділяв погляду Ю.Г. Виноградова щодо тривалого випуску монет Емінака лише на підставі їх різних штемпелів (Анохін 1989, с. 16), хоча такої ж точки зору дотримувалася і П.Й. Каришковський, за яким їх емісія продовжувалася близько 15—20 років, і вони перебували в обігу протягом тривалого часу (Карышковский 1984, с. 84). У свою чергу, Ю.Г. Виноградов не сприйняв запропоноване Н.О. Лейпунською і В.І. Назарчуком дещо раніше датування цих монет у межах першої половини V ст. до н. е. і не змінив власного погляду на визначену дату приходу до влади Емінака в 450—440 рр. (пор.: Виноградов 1989, с. 120; Vinogradov 1997, S. 98, Anm. 66).

Слушні зауваження з приводу датування монет Емінака зробив С.Д. Крижицький під час критичного розгляду питань щодо скіфського «протекторату» над Ольвією (Крыжицкий 2002, с. 216—217). Він, зокрема, слушно зазначив, що з огляду на стратиграфічні умови останньої знахідки монети Емінака (Лейпунська, Назарчук 1993, с. 115—117) її навряд чи можна датувати раніше першої чверті IV ст., оскільки вона могла потрапити в отвір від жердини лише після того, як її було вийнято під час перебудови приміщення. Зазначивши, що датування цих монет не має стовідсоткової достовірності, С.Д. Крижицький схильний відносити їх до 40-х рр. або третьої чверті V ст. до н. е. (Крыжицкий 2002, с. 117).

Розбіжності в хронології монет Емінака, як і його царювання, яке визнається лише деякими дослідниками, певно, не були відомі С.В. Кулланді та Д.С. Раєвському, які датували монети серединою V ст. до н. е., посилаючись на не останнє її визначення П.Й. Каришковським (Карышковский 1988, с. 50) та не цілком відповідне їй Ю.Г. Виноградовим (Виноградов 1989, с. 121) і вважаючи зазначену дату вже визнаною (пор.: Кулланда, Раевский 2004, с. 82, прим. 15). Проте не лише ці дослідники не могли дійти цілко-

витого консенсусу в датуванні монет Емінака: з одного боку, П.Й. Каришковський початок їх карбування відносив до 460 р., а Ю.Г. Виноградов — 450 р., а з іншого — перший із них обмежував його 440 р., а другий не виключав загалом третю чверть V ст. до н. е. Наведені дати не визнаються однозначно й тими вченими, які вивчають монетну справу Ольвії в аспекті її історії та відносин зі скіфами.

Отже, археологічний контекст не став і, ймовірно, не може стати надійним і достовірним критерієм для визначення абсолютної дати початку карбування монет Емінака та терміну їх обігу в Ольвійському полісі, оскільки хронологія археологічних комплексів, що, як правило, складаються з уламків керамічних виробів, може бути лише відносною. До того ж досі неоднозначно датуються амфори та інші категорії посуду в різних центрах їх виготовлення, не приділяється належної уваги визначенню часу їх використання в тому чи іншому місці.

Зважаючи на все вищезазначене, найімовірніше срібні монети Емінака були в обігу приблизно в 460—410 рр. до н. е., поки на зміну їм на ольвійському монетному дворі не було випущено нові емісії карбованих срібних і бронзових монет, а також литих бронзових оболів (пор. Карышковский 1988, с. 52—56; Анохін 1989, с. 22—24, 104). Широке розповсюдження срібних монет сестринського поліса Істрії у Північно-Західному Причорномор'ї було свідченням того, що в Ольвійському полісі теж відчувалася нагальна потреба у власній срібній монеті (Карышковский 1988, с. 49; Лейпунская, Назарчук 1993, с. 118).

Тлумачення напису на монетах. На сьогодні немає ґрунтовних доказів щодо етнічного походження Емінака, яке переважно однобічно встановлюється на основі суфікса -ак його імені. Уже в своїй першій статті П.Й. Каришковський стисло проаналізував головні погляди вітчизняних і закордонних нумізматів стосовно значення загадкового напису EMINAKO на перших срібних монетах Ольвії (див. детальніше: Карышковский 1960, с. 181—182). Розглянемо найцікавіші з них. Так, В. Френер у 1872 р. висунув дві гіпотези: EMINAKO — це географічна назва, подібна до згаданого Птолемеєм (Ptolem. Geogr. II, 16, 12) EIMINAKION у Південній Далмації, а також на Viminacium у Верхній Мезії; ольвійський напис можна розділити на EMI і NAKO, тобто — EIMINAKO, де останнє слово є початком назви міста, в якому було випущено монети. За П.Й. Каришковським, цю сміливу гіпотезу одразу ж підтримав лише Б.В. фон Кене (Карышковский 1960, с. 181).

Хоча приклади такого типу легенд зафіксовано на монетах античних міст архаїчного часу, нумізмати здебільшого вбачали в цьому написі

⁸ Так, за даними Ю.Г. Виноградова, П.Й. Каришковський спочатку вважав, що статери Емінака слід датувати третьою чвертю V ст. (Vinogradov 1980, S. 77, Anm. 76 = Vinogradov 1997, S. 112, Anm. 76), але вже незабаром більше схилився до 40-х рр. цього століття (Виноградов 1981, с. 53). Проте в своїй останній праці П.Й. Каришковський все-таки датував ці монети в межах 460—440 рр. V ст. до н. е. (Карышковский 1988, с. 50).

власне ім'я за аналогією з відомими на той час іменами на фракійських монетах (Карышковский 1960, с. 181). Загалом на сьогодні таке тлумачення підтримують усі дослідники, які розглядали ці монети.

Крім того, багато вчених вважають ім'я Емінак не грецьким, а скіфським або фракійським лише на підставі вищезгаданого суфікса (пор., наприклад: Minns 1913, р. 487; Карышковский 1960, с. 182, прим. 31; Яйленко 1980, № 69а; Виноградов 1981, с. 57, з літ.; Виноградов 1981а, с. 142; Виноградов 1989, с. 94, прим. 63; Dubois 1996, № 3; Тохтасєв 2002, с. 84). Проте ніхто з них не займався детальним обґрунтуванням того, що таке ім'я може бути лише іранським, а натомість і скіфським, у порівнянні з грецькою просопографією. Останнім часом С.В. Кулланда і Д.С. Раєвський, зазначивши, що етимологізації цього імені немає навіть у фундаментальному компендіумі В.І. Абаєва, спробували етимологізувати його лише з іранської на прикладі наведених вище слів і дійшли таких висновків: нині можна впевнено стверджувати, що ім'я *Ἐμινάκης* — безперечно, іранське, що засвідчує суфікс *-ак*; воно етимологізується з іранської, *resp.* скіфської і звучало по-скіфськи «*Aminaka*», що, певно, означало «неослабний, незгасимий». Останнє значення, що відновлюється на основі семантики осетинського рефлексу, цікаве з огляду на уявлення, характерні як для іранців загалом, так і скіфів зокрема, про фарн як божественне сяйво царя (Кулланда, Раевский 2004, с. 90—92).

Проте чи насправді таке складне етимологічне пояснення з іранської та осетинської мов ольвійського імені Емінак можна вважати остаточно вирішеним? Адже ніхто належним чином не намагався порівняти його з суто еллінськими словами та їх значеннями, хоча, всупереч прихильникам скіфського походження імені Емінак, неодноразово висловлювалися думки про його належність до еллінського мовного ареалу (Анохин 1989, с. 16; Столба 1991, с. 74—76; Русяєва 1992, с. 126; Крыжицкий 2002, с. 217—218)⁹. Безсумнівно, що воно належить до оригінальних, імовірно, простонародних імен з нетиповими словосполученнями, носії яких, певно, були переважно рядовими громадянами, тому вони рідко трапляються в написах.

В імені *ΕΜΙΝΑΚΟΣ* надто прозоро звучать два еллінських слова: *ΕΜΙ* і *ΝΑΚΟΣ* (можливо, в іншому варіанті *ΕΜΙΝ* і *ΑΚΟΣ*). Дієслово *ΕΜΙ* (= *ΕΙΜΙ*) зафіксовано в графіті архаїчного та ранньокласичного часу на Березанському поселенні

та в Ольвії (Яйленко 1980, № 68, 212а; Яйленко 1982, с. 268, 289; Русяєва 1992, с. 15—16, рис. 3, 2). Попри критичні зауваження, не слід необґрунтовано відхиляти існування інших аналогічних і близьких за структурою грецьких імен (наприклад, *ΕΙΜΙΝΑ[ΚΟΣ]*, *ΕΜΙ]ΝΑΚΟ[Σ]*, *ΧΙΜΥ-ΝΑΚΗΣ*, *ΕΜΙΛΑΙΝΗΣ*) в Ольвійському полісі тільки задля того, щоб довести, що Емінак був скіфським царем і лише йому могло належати таке ім'я (пор.: Яйленко 1979, с. 56; Яйленко 1980, с. 79, № 69а; Виноградов 1981, с. 57, прим. 58; 1981а, с. 143; 1988, с. 94, прим. 63; Анохин 1989, с. 16; Русяєва 1992, с. 126; Кулланда, Раевский 2004, с. 79—80).

Крім того, слід звернути особливу увагу й на те, що в написах у різних регіонах Еллади також зафіксовано подібні імена, що теж трапляються досить рідко. Серед них відзначимо *ΜΙΝΑΚΟΣ* в Локриді та Афінах, *ΝΑΚΟΣ* в Беотії, *ΚΥΝΑΓΟΣ* в Беотії та Фессалії (*A Lexicon of Grec Personal Names* 1994, II, р. 315; 2000, IIIВ, р. 251, 286, 296), *ΕΜΙΝΑΤΟΣ* в Фессалії і *ΕΜΙΝΑΥΤΟΣ* в Локриді (*Ibid.* IIIВ, р. 132) тощо. З наведених імен впливає, що за своєю структурою вони близькі до ольвійських імен, у тому числі й *ΕΜΙΝΑΚΟΣ*.

У цьому аспекті цікаво, що деякі елліни носили просте ім'я *ΝΑΚΟΣ* і похідні від нього, хоча його утворено від аналогічного слова в значенні «шкура», яке лише інколи означало «золоте руно», що, можливо, вказує на його походження від прізвиська. На зображеннях фігури Геракла на ольвійських монетах наявна саме лев'яча шкура, якій карбувальники, очевидно, надавали важливого значення. Чи не було це пов'язано з легендою монети, в якій виразно звучить і *ΝΑΚΟΣ* — «шкура»? Якщо це так, то цілком можливо, що носій імені *ΕΜΙΝΑΚΟΣ* прагнув пов'язати його з образом славнозвісного героя Геракла — на той час сакрального захисника кордонів Ольвійського поліса, одним із атрибутів якого була шкура (Русяєва 1992, с. 126).

Питання про ототожнення зображення Геракла. Першість у дослідженні образу Геракла на монетах Емінака у зіставленні не лише з іншими більш-менш подібними його зображеннями, але й міфологічними персонажами з легенд про походження скіфів також належить П.Й. Карышковському (Карышковский 1960, с. 184—195). За оцінкою Д.С. Раєвського, найважливішим досягненням ученого стало тлумачення персонажа, представленого на аверсі, що ввело ці монети в коло важливих джерел зі скіфської історії, оскільки він інтерпретував його в дусі розробленої Б.М. Граковим гіпотези про «скіфського Геракла», пропонуючи розглядати його як центральну фігуру скіфської генеалогічної легенди, батька трьох синів і родоначальника скіфських царів

⁹ Очевидно, ці праці, як і багато інших, не відомі авторам останньої статті про Емінака.

(Herod. IV, 9—10). Зображення виконано за грецькою традицією, що відповідно представляє не скіфа, а славнозвісного еллінського героя, який демонструє своїм синам, як правильно натягувати тятиву на один із його луків (Кулланда, Раевский 2004, с. 82—83).

При цьому слід зауважити, що, на думку П.Й. Каришковського, таке тлумачення насамперед ґрунтується на негрецькому «загадковому» імені Емінак (Каришковский 1984, с. 78). Спираючись переважно на елліно-понтійську легенду про походження скіфів, учений спочатку вбачав у зображенні лучника не просто Геракла, а без пояснень Геракла-Таргітая і Таргітая-Геракла, від якого міг вести свій рід Емінак, якщо він дійсно був скіфським царем, а не магістратом — ольвійським громадянином негрецького походження (Карышковский 1960, с. 192, 194). З часом його погляди дещо змінилися, хоча він продовжував вважати, що на аверсі представлено один із центральних епізодів переказаної Геродотом скіфської етногонічної легенди, але вже не зіставляв Геракла з Таргітаєм¹⁰.

Крім того, П.Й. Каришковський зазначав, що зображення і негрецький характер розміщеного перед Гераклом антропоніма «Емінак» дає змогу погодитися з тим, що носій цього імені був царем або ватажком одного зі скіфських племен (за Ю.Г. Виноградовим, з другої третини V ст. до н. е. вони жили поблизу Ольвії) і очолював Ольвійський поліс (пор.: Виноградов 1983, с. 398—404; Карышковский 1988, с. 49). При цьому

¹⁰ П.Й. Каришковський також зіставляв фігуру укліного Геракла на ольвійських статерах з набагато пізнішим зображенням одного зі скіфських лучників на вазі з кургану Куль-Оба (Карышковский 1960, с. 193; 1988, с. 49), які представляють один і той самий властивий мешканцям Північного Причорномор'я спосіб орудування луком (Кулланда, Раевский 2004, с. 83). При цьому слід зауважити, що лише Є.В. Черненко побачив різницю між ними, на яку дослідники Емінака не звернули жодної уваги. Зазначивши, що першим зіставив ці зображення з Гераклом на монетах Фів Д.Н. Анучин, Є.В. Черненко вважав, що П.Й. Каришковський не помітив однієї досить суттєвої різниці в способі натягування тятиви на лук між куль-обським і монетними зображеннями: «Дело в том, что лук и тетива находятся в разных руках. На вазе из Куль-Обы скиф держит лук в левой, а на монетах — наоборот. На куль-обском изображении основное усилие воина направлено на натягивание тетивы (она в правой руке), а лук — зажат в левой руке, усилие по сгибанию лука увеличивается давлением ноги на его одно плечо. На монетах основное усилие сосредоточено не на тетиве, а на сгибании лука. Это подчеркивают наклон фигуры Геракла назад на монете из Фив и напряженные мышцы руки и торса на монете с именем ЕМИНАК» (Черненко 1981, с. 112). Отже, абсолютної тотожності між грецьким і скіфським способами натягування тятиви на лук не було.

залишається не роз'ясненою інша його теза, що також начебто випливає з висновків Ю.Г. Виноградова, після критичних зауважень якого щодо використання ольвійським гончаром або агораномом срібного статера для клейма на мірній посудині, що, безумовно, вказувало на по-лісний характер таких монет (пор.: Виноградов 1981, с. 55; Карышковский 1988, с. 50), П.Й. Каришковський зазначив: «Это не дает, однако, основания рассматривать Эминака как простого городского магистрата (...) — для любого из них изображение на монетах младшего сына Геракла, от которого, по словам Геродота (IV, 10, 3), «произошли нынешние цари скифов», было бы бессмысленным. Но если признать Эминака одним из скифских царей, то использование его монет для клеймения мерного сосуда неизвестным ольвийским агораномом не оставляет почвы для сомнения в том, что Эминак возглавлял Ольвийский полис» (Карышковский 1988, с. 50 — з посиланням на: Виноградов 1983, с. 403—404)¹¹.

Отже, П.Й. Каришковський ніби забув про власну ідею відносно Емінака — скіфського царя, спираючись уже на погляди Ю.Г. Виноградова, який насправді лише її розвинув: «Так как же мы должны истолковывать тот факт, что неизвестный нам ближе скифский правитель не только поместил на серебре Ольвийского полиса свое имя, но и гордо отчеканил изображение своего предка Таргитая-Геракла — мифологического основателя династии скифских царей? По-видимому, ответ должен быть однозначным: Ольвия этого времени находилась под контролем владык Скифского царства!» (Виноградов 1981, с. 57; 1989, с. 94). В іншому місці стверджувалося, що Емінак, який представив на ольвійському сріблі у вигляді *arme parlante* сюжет з етногонічної і генеалогічної скіфської легенди — Геракла, який натягує лук (Herod. IV, 8—10), близько середини V ст. був скіфським царем або династом, продовжуючи після Скіла контролювати політичне життя Ольвії (Виноградов 1983, с. 403—404).

Проте через деякий час при побудові концепції про скіфський протекторат над Ольвією Ю.Г. Виноградов зазначив, що встановити етнічну належність і політичний статус Емінака важко, а тому, швидше за все, він був таким са-

¹¹ Саме П.Й. Каришковський (хоча спочатку й не зовсім упевнено) висунув ідею про підкорення Ольвії скіфським царем Емінаком (Карышковский 1960, с. 194—195), яку тією чи іншою мірою підтримали і розвинули інші вчені, особливо Ю.Г. Виноградов, що зрештою переконало й автора цієї ідеї, бо він спирався на його дані відносно того, що Емінак очолював Ольвійський поліс (пор.: Карышковский 1984, с. 82—83, з літ.; 1988, с. 50).

ним варварським ставлеником скіфського царя, як і його попередник Аріх, тобто намісником царя Октамасада (Виноградов 1989, с. 117, 121). З приводу такої точки зору було висловлено запізнілі зауваження стосовно того, що такій версії суперечить декор монет, на лицьовому боці яких зображено безумовно царську символіку. Сюжет, що втілює інвеститурний акт, з ім'ям підлеглої царю особи здається абсолютно не сумісним із царською ідеологією давніх іраномовних народів, що змушує у такому контексті відносити цей персонаж до самостійного скіфського царя, що панував над Ольвією (Кулладда, Раевский 2004, с. 89—90). Утім згадані автори, очевидно, не знали про те, що Ю.Г. Виноградов знову змінив свою позицію не лише щодо Емінака, але й характеру скіфського протекторату. Так, стосовно першого, як не дивно, він, спираючись лише на працю П.Й. Карышковського (Карышковский 1988, с. 49—52), тезисно зазначив, що політику Скіла далі провадив його наступник або спадкоємець (Nachfolger) Емінак, який в Ольвії наказав карбувати срібні статери зі своїм ім'ям і *arme parlant* — Геракла, який натягує лук (Vinogradov 1996, S. 430). Крім того, дослідник розробив типологію протекторатів за античної доби (Vinogradov 1996, S. 429—437), серед яких визначено й залежність, згідно з якою скіфські та фракійські царі здійснювали трибутний протекторат над грецькими полісами Північного і Західного Причорномор'я, за яким ті змушені були сплачувати відповідний форос (Vinogradov 1996, S. 429—433)¹².

Усі вищенаведені погляди дослідників, їх певна взаємозалежність та суперечливість засвідчують, що навряд чи на основі хронології перших ольвійських срібних монет, імені та зображення Геракла можна достовірно підтвердити, що Емінак насправді був скіфським царем, який очолював Ольвійський поліс. Зважаючи на це, існують абсолютно протилежні думки. Так, В.О. Анохін не погоджувався з тим, що зображеного на монетах Геракла слід ототожнювати з цим же героєм легенди про походження скіфів, оскільки її було створено греками, сумнівався в іранській належності імені Емінак, якого вважав епонімним магістратом, а за ім'ям — малоазійським елліном (Анохин 1989, с. 15—17). Цю точку зору підтримав С.Д. Крижицький, який критично оцінює різні погляди на скіфський протекторат Скіла та Емінака і на прикладі найновіших даних у дослідженні Ольвійського поліса

та його сільської округи доводить значне перебільшення залежності Ольвії від скіфських кошовиків незалежно від того, в яких регіонах Причорномор'я їх розміщують дослідники (Крыжицкий, Русяева, Крапивина и др. 1999, с. 94—97; Крыжицкий 2002, с. 208—219).

Отже, Ольвія, що в V ст. до н. е. досягла значного економічного і культурного розквіту завдяки згуртованості громадянської общини, основу якої становили вільні громадяни — елліни за етнічним походженням, і полісним традиціям, підтримувала численні торговельні відносини з багатьма містами античного світу і варварськими племенами, змогла вперше випустити срібні карбовані монети, яких потребував поліс для належного грошового обігу та обміну.

У тому, що це були дійсно полісні монети, ніхто з дослідників не сумнівається. Отже, поєднання на монетах Емінака символіки Аполлона Ієтроса (солярне колесо), Аполлона Дельфінія (дельфіні), який став верховним богом Ольвійського поліса і покровителем аристократичного релігійного союзу мольпів (переважно у другій — третій чвертях V ст. до н. е.) і зображення тісно пов'язаного з Аполлоном Геракла, культ якого було перенесено з Мілета за часів колонізації Нижнього Побужжя (Ehrhardt 1983, S. 180—181), суперечить тому, щоб монети Емінака в будь-якому сенсі відносити до царя Емінака — володаря Скіфії і одночасно Ольвії. У час обігу цих монет Ольвія проводила активну політичну діяльність завдяки айсимнетам мольпів — головним жерцям святилища Аполлона Дельфінія і епонімам, які, за мілетською традицією, щороку підносили своєму богу-покровителю коштовні дари, встановлювали мармурові статуї і стели (Карышковский 1984а, с. 42—51; Русяева 1992, с. 193—195, з літ.). Крім того, Ольвія перебувала в сакральній амфікції із західнопонтійськими містами під егідою Аполлона Ієтроса. Якби такий розвинений поліс насправді був у політичній чи економічній залежності від скіфських царів, а тим паче під їх безпосереднім управлінням, то такий неординарний факт для ранньокласичного часу неодмінно б відзначив Геродот, до того ж розвиток Ольвії пішов би у зовсім іншому напрямі.

Водночас, зважаючи на інші погляди щодо цього питання вчених, які безпосередньо займаються всебічним дослідженням Ольвійського поліса за античної доби, навряд чи правомірно не враховувати їхні гіпотези та міркування і впевнено заявляти, що Емінак був володарем Скіфії і повновладним протектором Ольвії, що нібито вже не потребує подальшого вивчення. Безумовно, під час археологічних розкопок Ольвії та її хори будуть знайдені нові монети Емінака, а ймовірно, і синхронні епіграфічні пам'ятки, що стимулюватимуть новий сплеск дискусії з приводу цих унікальних нумізматичних матеріалів.

¹² Ю.Г. Виноградов не зазначив, чи сприйняв він дещо інший погляд К.К. Марченка про скіфський протекторат над Ольвією і географічний регіон скіфського царства Аріаніфа — Скіла — Октамасада, який залишив поза увагою Емінака (Марченко 1993, с. 43—47).

- Алексеев В.П.* Новые материалы к изучению культуры античных городов Северного Причерноморья (Тира — Никоний — Ольвия — Херсонес) // ВДИ. — 2004. — № 3. — С. 58—79.
- Анохин В.А.* Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья. — К., 1989.
- Виноградов Ю.Г.* Синопа и Ольвия в V в. до н. э. Проблема политического устройства // ВДИ. — 1981. — № 3. — С. 49—75.
- Виноградов Ю.Г.* Варвары в просопографии Ольвии VI—V вв. до н. э. // Демографическая ситуация в Причерноморье в период Великой греческой колонизации. — Тбилиси, 1981а. — С. 131—148.
- Виноградов Ю.Г.* Полис в Северном Причерноморье // Античная Греция. — М., 1983. — Т. 1. — С. 366—420.
- Виноградов Ю.Г.* Политическая история Ольвийского полиса VII—I вв. до н. э.: историко-эпиграфическое исследование. — М., 1989.
- Загинайло А.Г.* Еще раз о монетах царя Скила // Древнее Причерноморье. Краткие сообщения ОАМ. — Одесса, 1993. — С. 91—95.
- Зограф А.Н.* К вопросу об изображении стрельбы из лука на монетах Ольвии и Херсонеса // Сборник статей в честь акад. С.А. Жебелева. — Л., 1926.
- Зограф А.Н.* Античные монеты // МИА. — 1951. — № 16. — С. 3—248.
- Зограф А.Н.* Денежное обращение и монетное дело Северного Причерноморья // Античные города Северного Причерноморья. — М.; Л., 1955. — С. 148—163.
- Карышковский П.О.* Из истории монетного дела и денежного обращения Ольвии в V—III вв. до н. э. // ПИСПАЭ. — М., 1959. — С. 219—237.
- Карышковский П.О.* О монетах с надписью ΕΜΙΝΑΚΟ // СА. — 1960. — № 1. — С. 179—195.
- Карышковский П.О.* Новые материалы о монетах Эминака // Ранний железный век Северо-Западного Причерноморья. — К., 1984. — С. 78—89.
- Карышковский П.О.* Ольвийские мольпы // Северное Причерноморье. — К., 1984а. — С. 42—51.
- Карышковский П.О.* Монеты Ольвии. — К., 1988.
- Кошеленко Г.А.* Боспорский вариант мифа о гибели гигантов // Древности Боспора. — М., 1999. — Т. 2. — С. 147—160.
- Крыжицкий С.Д.* Ольвия и скифы в V в. до н. э. К вопросу о скифском «протекторате» // Археологические вести. — СПб., 2002. — № 9. — С. 208—221.
- Крыжицкий С.Д., Буйских С.Б., Отрешко В.М.* Античные поселения Нижнего Побужья (Археологическая карта). — К., 1990.
- Крыжицкий С.Д., Русяева А.С., Крапивина В.В., Лейтунская Н.А., Скржинская М.В., Анохин В.А.* Ольвия. Античное государство в Северном Причерноморье. — К., 1999.
- Куланда С.В., Раевский Д.С.* Эминак в ряду владык Скифии // ВДИ. — 2004. — № 1. — С. 79—95.
- Лейтунская Н.А., Назарчук В.И.* Новая находка монеты Эминака в Ольвии // Древнее Причерноморье. II чтения памяти проф. П.О. Карышковского: Тез. докл. юбил. конф. — Одесса, 1991. — С. 54.
- Лейтунська Н.О., Назарчук В.В.* Нова знахідка монети Емінака в Ольвії // Археологія. — 1993. — № 1. — С. 115—120.
- Марченко К.К.* К вопросу о протекторате скифов в Северо-Западном Причерноморье V в. до н. э. // Петербургский археологический вестник. — СПб., 1993. — V. 7. — С. 43—47.
- Нечитайло В.В.* Каталог античных монет Ольвии (VI в. до н. э. — III в. н. э.). — К., 2000.
- Русяева А.С.* Земледельческие культы в Ольвии догетского периода. — К., 1979.
- Русяева А.С.* Идеологические представления древних греков Нижнего Побужья в период колонизации // Обряды и верования древнего населения Украины. — К., 1990. — С. 40—61.
- Русяева А.С.* Понтийская легенда о Геракле: вымысел и реальность // Духовная культура древних обществ. — К., 1991. — С. 96—116.
- Русяева А.С.* Религия и культы античной Ольвии. — К., 1992.
- Русяева А.С., Русяева М.В.* Символіка та художні особливості монет Ольвії пізньоархаїчного та класичного часів // Археологія. — 1997. — № 4. — С. 29—38.
- Тохтасьев С.Р.* Из ономастики Северного Причерноморья. X—XVII // Hyperboreus. Studia classica. — Petropoli, 2000. — Vol. 6. — Fasc. 1. — С. 124—156.
- Штерн Э.Р. фон.* Археологические новинки (протоколы) // ЗООИД. — 1904. — Т. 25. — С. 46—54.
- Черненко Е.В.* Скифские лучники. — К., 1981.
- Яйленко В.П.* Граффити Левки, Березани и Ольвии // ВДИ. — 1980. — № 3. — С. 75—116.
- Яйленко В.П.* Греческая колонизация VII—III вв. до н. э. — М., 1982.
- Dubois L.* Inscriptions grecques dialectales d'Olbia du Pont. — Genève, 1996.
- Ehrhardt N.* Milet und seine Kolonien. — Frankfurt am Main; Bern; New York, 1983.
- Struwe Th.* Pontische Briefe // Rheinisches Museum für Philologie. Neue Folge. — 1870. — Vol. 25. — S. 306—308.

Vinogradov Ju. Zur Klassifizierung der griechisch-barbarischen. Abhängigkeitsverhältnisse der vorrömischen Zeit im pontischen Raum // Hellenismus. Beiträge zur Erforschung von Akkulturation und politischer Ordnung in den Staaten des hellenistischen Zeitalters. Akten des Internationalen Hellenismus-Kolloquiums 9. — 14. März 1994 in Berlin. — Tübingen, 1996. — S. 427—437.

Vinogradov Ju. G. Pontische Studien. Kleine Schriften zur Geschichte und Epigraphik des Schwarzmeerraumes. — Mainz am Rhein, 1997.

A.С. Русяева

ПОЛИСНЫЕ МОНЕТЫ ОЛЬВИИ С НАДПИСЬЮ EMINAKO:
ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Первые чеканные монеты Ольвии с легендой EMINAKO, изображением Геракла на аверсе и символикой Аполлона на реверсе на протяжении длительного времени привлекают к себе внимание не только нумизматов, но также историков и археологов. В статье рассмотрены значительные расхождения в вопросах хронологии монет Эминака, этнического выяснения этого имени и изменения взглядов относительно его статуса и трактовки изображения Геракла в сопоставлении его с главным персонажем понтийско-эллинской легенды о происхождении скифов. Сделан вывод, что исследование личности Эминака в ипостаси владыки Скифии и протектора Ольвии не соответствует ее историческому развитию, а мнение некоторых ученых о том, что этот вопрос полностью решен, нельзя считать правомерным.

A.S. Rusyayeva

COINS OF OLBIAN POLIS WITH THE INSCRIPTION EMINAKO:
THE MAIN ASPECTS OF INTERPRETATION

The first coined money of Olbia bearing the legend EMINAKO and the depiction of Heracles on the obverse, and the symbols of Apollo on the reverse have been attracting attention not only of numismatists, but also of historians and archaeologists for a long time. The article views wide discrepancy in such issues as the chronology of Eminak's coins, ethnic identity of this name and changes in opinions on its status, as well as changes of interpretation of depiction of Heracles comparing him with the main character of the Pontic-Hellene legend about the Scythian parentage. As a result, the author of the article comes to a conclusion that the view of personality of Eminak as a sovereign of Scythia and a protector of Olbia does not correspond to the historic development, and the opinion of some scholars that this issue is completely solved can not be considered as valid.